

І. Ємець,
здобувач кафедри міжнародного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ПРИРОДА ТА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА СУТНІСТЬ МІЖНАРОДНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ

Договори про міжнародну правову допомогу є одним з визначальних сегментів міждержавного співробітництва у правовій сфері. Ці договори незалежно від держав, що їх укладають, поступово набули певних загальних ознак, а види правової допомоги отримали певну стандартизацію незалежно від правових систем, що панують у державах-учасниках. Відтак з'явилась можливість говорити про певну специфіку цих договорів у сучасних міжнародно-правових відносинах. З'ясування природи та міжнародно-правової сутності міжнародної правової допомоги є одним із важливих завдань, що і визначає стаття.

Міжнародно-правову сутність міжнародної правової допомоги у цілому досліджували такі фахівці з міжнародного права, як П. Брюков, М. Буроменський, В. Гребенюк. Але спеціальних міжнародно-правових досліджень міжнародних договорів про правову допомогу у цивільних справах досить небагато і вони є переважно іноземні (К. Михайленко, О. Нікульшина). Українські юристи-міжнародники до цієї проблематики у спеціальних дослідженнях не звертались.

Метою цієї статті є з'ясування правової природи та міжнародно-правової сутності міжнародної правової допомоги у цивільних справах, що здійснюється на підставі спеціальних міжнародних договорів.

Міжнародна правова допомога є одним з найважливіших правових засобів розв'язання конфліктів національних юрисдикцій. Вихід суспільного життя

за межі державних кордонів поставив перед державами завдання ефективного захисту цивільних прав населення поза загальноприйнятими у державах межами просторової дії національного цивільного законодавства. Виникла потреба у визначенні і закріпленні на принципах взаємності договірних меж дії цивільного закону поза державним кордоном, на території інших держав. Як наслідок, з'явилося поняття міжнародної правової допомоги як важливого напрямку міжнародно-правового співробітництва держав.

За своєю природою міжнародна правова допомога пов'язана з реалізацією прав людини. Відтак вона спрямована на можливість захистити ці права в іноземній державі, в умовах дії іноземної юрисдикції. З врахуванням суверенного права держави визначити умови дії її права та вірогідного виникнення колізії права різних держав під час здійснення правосуддя, за допомогою міжнародних договорів і запроваджуються спеціальні допоміжні процедури. Міжнародна правова допомога є наслідком суто договірних відносин між державами, її природа є договірно-правовою, а не звичаєво-правовою. Як зазначає М.В. Буроменський, «договори про правову допомогу звичайно забезпечують найбільш повне здійснення національної юрисдикції та уникнення від конфлікту юрисдикцій» [4, с. 226]. Важко погодитись з О.Г. Нікульшиною, яка вбачає певні зобов'язання держав «надавати міжнародну правову допомогу (у тому числі у цивільних та сімейних справах) у формі співробітництва,

дання державами «відомостей про чинне внутрішнє законодавство, або про таке, що було чинним на їх території та про практику його застосування», а також усунення колізій законодавства сторін договору [2].

Така різноманітність поглядів на сутність міжнародної правової допомоги у цивільних справах є певною мірою наслідком того, що самі договори про правову допомогу не є однако-вими у їх розумінні. Передусім, щодо розуміння поняття «цивільні справи». В одних випадках договори спрямовані на надання правової допомоги суто у цивільних справах [7], в інших ще у шлюбних і сімейних [5]. Деякі договори охоплюють надання правової допомоги у цивільних і комерційних справах, вказуючи на це у назві та у тексті договору. [8] Відсутність у назві договору згадки про його розповсюдження на господарські правовідносини зазвичай може бути компенсована текстом договору. І це є скоріше практикою, аніж виключенням. Наприклад, відповідно до Договору між СРСР і Федеративною Народною Республікою Югославією про правову допомогу у цивільних, сімейних і кримінальних справах «Положення пунктів 1 і 2 цієї статті розповсюджується і на юридичних осіб». [6] У деяких договорах замість вислову «правова допомога у цивільних справах» вживається поняття «угода <...> з питань цивільного процесу» [12]. Предмет договору може бути і вузьким за загальне розуміння «цивільні справи» та охоплювати лише певне коло питань, наприклад, міжнародно-правова допомога у стягненні аліментів [9], або з отримання доказів [10].

Отже, для цілей розуміння предмету міжнародних договорів про правову допомогу у цивільних справах поняття «цивільні справи» може мати вузьке і широке тлумачення. Воно є широким у тому сенсі, що охоплює весь комплекс відносин з правового захисту майнових та немайнових прав незалежно від виду суб'єкту, якому вони належать. Це означає, що з точки зору міжна-

родно-правового регулювання, не має значення відсутність поділу цивільного права (процесу) у національному законодавстві, або фактичний поділ цивільного права на суто цивільне, а також на комерційне чи господарське право (процес). Тобто такі міжнародні договори зазвичай мають розповсюджуватись на всі види цивільних правовідносин у їх найширшому розумінні. Тому українські суди як цивільної, так і господарської юрисдикції однаково застосовують ці міжнародні договори України.

Іноді договір містить зобов'язання про надання стороні договору інформації з питань законодавства, певних статистичних даних тощо. Наприклад, відповідно до ст. 15 Конвенції СНД про правову допомогу 1993 року «Центральні установи юстиції Договірних Сторін на прохання надають один одному відомості щодо діючого або того, що діяв на їх територіях внутрішнього законодавства і про практику його застосування установами юстиції» [11].

Окремо слід наголосити на міжнародно-правових зобов'язаннях держави з національної імплементації норм міжнародного договору про правову допомогу. Передусім це має відношення до тієї категорії міжнародних договорів, що спрямовані на уніфікацію норм національного законодавства держав-учасниць. Такі договори досить розповсюджені і характеризують інтерес до здійснення уніфікації регіонального чи універсального характеру (ця практика не є новою, наприклад, у 1962 році підписано угоду про створення Афро-Малагасійського відомства промислової власності що передбачала запровадження єдиних правил охорони винаходів, реєстрації товарних знаків та промислових зразків. Таку саму угоду підписано 1978 року групою колишніх африканських колоній Великої Британії). Хоча самі механізми національної імплементації норм міжнародного договору є предметом внутрішньої компетенції держави, якість імплементації є предметом міжнародно-правового інтересу.

публічно-правових зобов'язань та значною мірою реалізується через публічно-правові механізми та інститути (інститут офіційного запиту, механізми національної імплементації міжнародно-правових норм тощо). В інституціональній сфері договори про міжнародну правову допомогу можуть створювати спеціальні міжнародні органи (спостережні, контролюючі, дорадчі) та визначати національні органи, що утворюють скоординовані внутрішньодержавні системи виконання цих договорів.

Одночасно у договорах про правову допомогу містяться й приватно-правові норми (національно-правовий вимір). Передусім, це процедури, що запроваджують ці договори та застосування таких процедур відповідно до національних законів. Окрім того, це правові механізми розв'язання колізій цивільних юрисдикцій окремих держав. Загалом налічують декілька напрямків застосування міжнародних договорів про правову допомогу у цивільно-правових відносинах, що характеризує приватно-правову складову договорів про правову допомогу.

Відтак, реалізація міжнародних договорів про правову допомогу у цивільних справах можлива виключно на ґрунті поєднання дотримання міжнародних публічно-правових зобов'язань за цими договорами та виконання національних цивільно-правових процедур.

Ключові слова: міжнародна права допомога, міжнародні договори про правову допомогу, предмет міжнародного договору, реалізація міжнародних договорів.

У статті розглянуто питання правової природи та сутності міжнародно-правової допомоги у цивільних справах, з чим пов'язаний зміст міжнародно-правових зобов'язань держав у цій сфері та особливості реалізації зобов'язань за договорами про правову допомогу. Значну увагу звернуто на поняття міжнародної правової допомоги, як її визначено у відповідних міжнародних договорах та на

міжнародні публічно-правові механізми, за допомогою яких забезпечується реалізація таких договорів.

В статье рассмотрены вопросы правовой природы и международно-правовой сущности международной правовой помощи по гражданским делам, с чем в конечном счете связано содержание международно-правовых обязательств государств в данной сфере и особенности реализации этих обязательств по договорам о правовой помощи. Значительное внимание уделено понятию международной правовой помощи, как ее определяют соответствующие международные договоры, а также международным публично-правовым механизмам, при помощи которых обеспечивается реализация таких договоров.

The article deals with the question of the legal nature and essence of international legal assistance in civil matters, and, by the way, with the content of international legal obligations of States in the given area and implementations of that obligations. Special attention is paid to the concept of international legal assistance, as defined in the relevant of international treaties and international public law mechanisms by which ensured the implementation of such agreements.

Література

1. Богуславский М.М. Международное частное право : [учебник] / М.М. Богуславский. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Междунар. отношения, 2003. – 416 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://society.polbu.ru/boguslavsky_privatelaw/ch12_all.html
2. Михайленко К.Е. Межгосударственное регулирование оказания правовой помощи по гражданским, семейным и уголовным делам. На примере стран СНГ : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук / К.Е. Михайленко – М. : Российский университет дружбы народов, 2003. – 201 с.
3. Никульшина О.Г. Сущность и значение международной правовой помощи по

гражданским и семейным делам / О.Г. Никульшина. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.nauka-pravo.org/m/articles/view/Сущность-и-значение-международной-правовой-помощи-по-гражданским-и-семейным-делам>

4. Міжнародне право : [навч. посібник] / За ред. М.В. Буроменського. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – С. 226.

5. Договор между Союзом Советских Социалистических Республик и Народной Республикой Албанией об оказании правовой помощи по гражданским, семейно-брачным и уголовным делам. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/008_002

6. В соответствии с Договором между Союзом Советских Социалистических Республик и Федеративной Народной Республикой Югославией о правовой помощи по гражданским, семейным и уголовным делам «Положения пунктов 1 и 2 настоящей статьи распространяются и на юридические лица». [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/891_001

7. Конвенция между Союзом Советских Социалистических Республик и Итальян-

ской Республикой о правовой помощи по гражданским делам № 4210. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/380_100

8. Конвенція про вручення за кордоном судових та позасудових документів у цивільних або комерційних справах. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_890

9. Конвенція про стягнення аліментів за кордоном. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_425

10. Конвенція про отримання за кордоном доказів у цивільних або комерційних справах. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_922

11. Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах 1993 р. // Офіційний вісник України. – 2005. – № 44. – Ст. 2824.

12. Соглашение между Союзом Советских Социалистических Республик и Австрийской Республикой по вопросам гражданского процесса. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/040_013

